
Az MNB szerepe a fizetési rendszerek fejlesztésében

2001/2

Készítette a Pénzforgalmi önálló osztály
Vezető: Prágay István főosztályvezető

Kiadja a Magyar Nemzeti Bank Titkárságának Tájékoztatási Osztálya
A kiadásért felel: Dr. Kovács Erika ügyvezető igazgató
1850 Budapest V., Szabadság tér 8–9.

Telefon: 36-1-312-4484

Telefax: 36-1-302-3601

A kiadványt szerkesztette, tördelte és az internetre előkészítette
a Magyar Nemzeti Bank Tájékoztatási Osztályának Kiadványi csoportja

Internet: <http://www.mnb.hu>

Nyomdába adás időpontja: 2001. március

ISSN 1587-1657
ISBN 963 9383 015

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS	5
ALAPVETŐ FOGALMAK ÉS ISMERETEK	8
Pénzforgalom, fizetési rendszer	8
Fizetési rendszerek	8
Értékek cseréje	10
A MAGYARORSZÁGON MŰKÖDŐ FIZETÉSI RENDSZEREK	14
A FIZETÉSI RENDSZEREK RÖVID ÉRTÉKELÉSE NEMZETKÖZI KÖVETELMÉNYEK ALAPJÁN	18
AZ MNB ALAPVETŐ CÉLJA ÉS FELADATAI	21
AZ MNB FIZETÉSI RENDSZEREKKEL KAPCSOLATOS ELVEI ÉS CÉLJAI	24
Felvigyázási tevékenység	25
Az MNB szolgáltatásnyújtási politikája	28
Az MNB középtávú fizetési rendszerfejlesztési céljai	29
ÉRTÉKEK CSERÉJE	31
A PÉNZFORGALMI SZABÁLYOZÁS TERÜLETÉN KITŰZÖTT CÉLOK	33
TOVÁBBI INFORMÁCIÓK	37

A fizetési rendszerek fejlesztése, azok zökkenőmentes működésének biztosítása, illetve a pénzforgalom szabályozása az MNB egyik alapfeladata, melynek eredményes ellátása érdekében a jegybank időről időre megfogalmazza középtávú politikáját. Erre az elmúlt fél évtizedben két alkalommal, 1996-ban és 2000-ben került sor. Ez utóbbi alkalomhoz kötődően, először teszi ennek lényeges elemeit közzé azzal a céllal, hogy egyrészt ezen a téren is átláthatóvá, elszámoltathatóvá tegye a központi bank tevékenységét, másrészt az egyes várható lépések mögötti összefüggések megmutatásával hozzájáruljon a politika hitelessé, illetve eredményessé tételéhez.

A fizetési rendszerek működése, valamint a fizetési szolgáltatások fenntartása jelentős erőforrásokat igényel. Ezért a jegybanki törekvések, célok ismerete a fizetési rendszer fejlesztésében érdekelt szolgáltatók és hitelintézetek, illetve a szolgáltatások egyéb igénybevevői számára különösen fontos, hiszen információs rendszereik fejlesztésére vonatkozó döntéseiket bővebb információ birtokában megalapozottabbá tehetik.

E kiadvány megjelentetése a nemzetközi irányzatokkal összhangban áll, hasonló nyilatkozatokat tett közzé az Európai Központi Bank¹ (2000. június), a Bank of England² (2000. november), a Banca d'Italia (1997. május és 1999. november). Ezeknek a kiadványoknak a tárgya, tartalma tükrözi a különböző országok jegybankjainak feladatai, valamint az országok fizetési rendszerei között fennálló különbségeket. Az EKB és a Bank of England nyilatkozata a jegybankok magánszektorhoz tartozó fizetési rendszerekkel kapcsolatos politikájára összpontosít, nem tárgyalják a jegybanki szolgáltatások nyújtásának az értékpapír-elszámolást, illetve a pénzforgalmi szolgáltatásokkal kapcsolatos kérdéseket.

A Nemzetközi Valutaalap (IMF) által 1999 szeptemberében közzétett: „A monetáris és pénzügyi politikák áttekinthetőségét biztosító helyes módszerek kódexe: az elvek deklarációja”³ című dokumentum szerint a „felvigyázó hatóságnak a fizetési rendszerekkel kapcsolatos feladatait nyilvánosságra kell hoznia”. A Tízek csoportjának (G-10) jegybankjai által a Nemzetközi Fizetések Bankja (BIS) keretében mű-

A kiadvány célja

Nemzetközi összefüggések

¹ „Role of the Eurosystem in the field of payment system oversight”, megtalálható a www.ecb.int címen.

² „Oversight of Payment Systems”, megtalálható a www.bankofengland.co.uk címen.

³ „Code of Good Practices on Transparency in Monetary and Financial Policies: Declaration of Principles”, megtalálható a www.imf.org/external/np/mft/index.htm címen.

ködtetett Fizetési és Elszámolási Rendszerek Bizottsága⁴ „A Rendszerkockázati Szempontból Fontos Fizetési Rendszerek Működésének Alapelvei”⁵ címmel 2001 januárjában nyilvánosságra hozott jelentése azt az igényt fogalmazta meg, hogy a központi bankok alakítsák ki és hozzák nyilvánosságra fizetési rendszerekkel kapcsolatos politikájukat.

A kiadvány tárgya

A kiadvány tárgyat:

- belföldi fizetési rendszerek,
- értékcserés pénzüpiaci ügyletek, valamint
- pénzforgalom szabályozása

képezik.

Bankközi fizetési rendszerek

A bankközi fizetési rendszerek teszik lehetővé a pénzértékek bankok közötti forgalmát. Jól működő gazdaság és különösképpen jól működő pénzügyi rendszer elképzelhetetlen biztonságos és hatékony fizetési rendszerek nélkül. Amíg egy ország fizetési rendszere megfelel ennek az elvárásnak, létezéséről szinte tudomást sem kell venni. Zökkenőmentes működése éppolyan természetes, mint a víz-, gáz-, áramszolgáltatás folyamatossága. Ha azonban valamilyen hiba, zavar keletkezik – különös tekintettel egyes hitelintézetek fizetéseképtelenségére – azonnal nyilvánvalóvá válik, hogy ezek a rendszerek a gazdasági életben kulcsszerepet töltenek be.

A nagy forgalmú, úgynevezett rendszerkockázati szempontból fontos fizetési rendszerek a pénzügyi válságok terjedésének fő közvetítő közegévé válhatnak. Az elmúlt évtizedben, nemzetközi szinten széles körű konszenzus alakult ki abban a tekintetben, hogy a fizetési rendszereket világszerte meg kell erősíteni, mert a pénzügyi közvetítő rendszer egészének stabilitása – vagyis a pénzügyi stabilitás – a fizetési rendszerek stabilitása nélkül nem képzelhető el.

Értékcserés ügyletek

Értékcserés pénzüpiaci ügylet alatt olyan ügyleteket értünk, melyek teljesítése két különböző érték, két különböző deviza vagy értékpapír és pénz egyidejű, ellenkező irányú transzferjével valósul meg. Hiába biztonságosak azok a fizetési, illetve értékpapír-elszámolási rendszerek, amelyekben ezek a transzferek megvalósulnak, ha az ügyletben résztvevő egyik fél az ügylet teljes összegének megfelelő veszteséget szenvedhet el, ha partnere nem teljesít. Az így elszennvedett veszteségek kockázata is veszélyezteti a pénzügyi stabilitást.

Pénzforgalmi szolgáltatások

A bankok pénzforgalmi szolgáltatásait az állampolgárok jelentős része és a szervezetek mindegyike igénybe veszi, sőt az ezek iránt támasztott kereslet mind a lakossági, mind pedig a vállalkozói és intézményi szektorban látványosan növekszik. Egyre fontosabb kérdéssé válik, hogy a hitelintézeti rendszer milyen hatékonysággal állítja elő ezeket a szolgáltatásokat, és a szolgáltatások mennyire felelnek meg a bankok ügyfelei valós igényeinek. A fizetési forgalomhoz kapcsolódó szolgáltatások minősége közvetlenül befolyásolja a gazdaság működésének hatékonyságát és ezen keresztül az életminőséget.

⁴ Committee on Payment and Settlement Systems (CPSS)

⁵ „Core Principles for Systemically Important Payment Systems”, megtalálható a www.bis.org/publ/cpss43.htm címen.

E kiadvány tartalmazza mind az MNB saját szolgáltatásainak nyújtásával kapcsolatos politikáját, mind pedig a magánszektor által üzemeltetett rendszerekkel kapcsolatos jegybanki politikát. Az értékpapír-elszámolási rendszerekkel kapcsolatos jegybanki politikát nem tárgyalja, csak azokat az összefüggéseket, amelyek a fizetési rendszerek és az értékpapír-elszámolási rendszer között fennállnak.

E dokumentum kilenc fejezetet tartalmaz. A II. fejezet azokat a háttérismereteket közli, amelyek hasznosak az anyag további fejezeteinek megértéséhez. A III. fejezet dióhéjban bemutatja a magyar fizetési rendszert. Az MNB egyéb kiadványaiból további információk nyerhetők a fizetési rendszer működéséről. A IV. fejezet tárgyalja a fizetési rendszerek működésével kapcsolatos 10 nemzetközi követelményt, és sommásan értékeli a VIBER⁶ és a BKR⁷ megfelelését ezeknek a követelményeknek. Az V. fejezet bemutatja az MNB jogszabályokba foglalt feladatait a pénzforgalommal és fizetési rendszerekkel kapcsolatban. A VI.–VIII. fejezetek tartalmazzák az MNB politikáját, célkitűzéseit a kiadványban tárgyalt területeken.

Az anyag felépítése

⁶ A VIBER (Valós Idejű Bruttó Elszámolási Rendszer) az MNB által működtetett fizetési rendszer.

⁷ A BKR (Bankközi Klíringrendszer) a GIRO Elszámolásforgalmi Rt. által működtetett fizetési rendszer.

Alapvető fogalmak és ismeretek

Pénzforgalom, fizetési rendszer

Az alábbi ábra a pénzforgalom és a fizetési rendszerek kapcsolatát szemlélteti. A piramis alján elhelyezkedő pénzforgalom fogalmába beletartozik a készpénzforgalom, a bankszámlákat érintő készpénz be- és kifizetési forgalom, és a készpénz nélküli fizetést lehetővé tevő pénzforgalmi szolgáltatások, amit a hitelintézetek és egyéb arra felhatalmazott intézmények nyújtanak ügyfeleik számára. A készpénz nélküli fizetéseknek számos formája létezik, de lényegük azonos: bankokkal (esetleg más pénzügyi közvetítőkkal) szembeni követelések átruházását eredményezik. Ha egy bankkal szembeni követelést egy másik bankkal szembeni követelésre váltanak át, akkor ahhoz (általában) fizetési rendszert kell igénybe venni.

Fizetési rendszerek

Fizetési rendszerről kétféle értelemben beszélünk. Gyakran így nevezzük az ország bankközi fizetési forgalmát biztosító infrastruktúrájának egészét, de az egyes bankközi elszámolási rendszereket is. Ez utóbbiak a rendszer tagjai, üzemeltetője, illetve egy kiegyenlítő intézmény között létrejövő megállapodás az elszámolás útján történő fizetési forgalom lebonyolítására, valamint a működtetéshez szükséges eszközök, eljárási rend, és szabályok összessége. A megállapodás általában egy meghatározott infrastruktúra használatára is kiterjed, amit önmagában is gyakran azonosítanak a fizetési rendszerrel. Egy fizetési vagy elszámolási rendszernek 3 vagy több tagja van, ezek általában hitelintézetek, de lehetnek nem hitelintézetek is. Magyarországon ilyen az Államkincstár és a Posta. A fizetési rendszereknek lehetnek közvetlen és közvetett tagjai, ez utóbbiak valamely közvetlen tag ügyfelei.

A bankközi fizetési forgalom két kulcsfogalma az elszámolás és a kiegyenlítés. Az elszámolás a fizetési megbízások fogadásának, a teljesíthetőség formai és tartalmi kritériumai ellenőrzésének, a címzett bank részére történő továbbításának és esetleg a bankok közötti kiegyenlítéshez szükséges adatok előállításának mozzanatait öleli fel, míg a kiegyenlítés a bankok kiegyenlítő bankkal (közös számlavezető bankjukkal, tipikusan a jegybankkal) szembeni követeléseit tartalmazó számlákon történő teljesítést jelenti. A két fogalom meghatározása a nemzetközi szakirodalomban elfogadott terminológiát veszi alapul, a hazai szakirodalom az elszámolás és kiegyenlítés fogalmait nem mindig a fenti értelemben használja, az elszámolás fogalmába gyakran a kiegyenlítést is beleértik. Az elszámolás és kiegyenlítés nem mindig választható el egymástól, a valósidejű bruttó elszámolási rendszerekben (RTGS)⁸ minden tétel elszámolásával egyben a tagok közötti végleges teljesítésre, kiegyenlítésre is sor kerül.

*Elszámolás
és kiegyenlítés*

A fizetési rendszerek több szempontból osztályozhatók, az egyik ilyen szempont a kiegyenlítés módja szerinti osztályozás. Három alaptípust szokás megkülönböztetni, a nettó, a bruttó és a hibrid elszámolási rendszereket. A nettó elszámolási rendszerekben az elszámolás és a kiegyenlítés időben mindig elválik egymástól, ha a beérkező jóváírásokat a számlavezető bank úgy kezeli, mint amit már megkapott, holott a kiegyenlítésre véglegesen és visszavonhatatlanul még nem került sor, hitel- és likviditási kockázatnak teszi ki magát, sőt saját fizetési nehézségei esetén partnereit is. Ez utóbbi esetben dominóhatás, rendszerkockázat léphet fel. A nettó elszámolási rendszerekben a pénzügyi kockázatokat különböző módszerekkel (pl. hitellimit) korlátozni lehet.

*Bruttó, nettó és
hibridrendszerek*

1. szövegdoz

A fizetési rendszerekben jelentkező főbb kockázatok:

A kockázatok a különböző architektúrájú fizetési rendszerekben eltérő súlyossággal jelentkeznek, egyes kockázattípusok bizonyos fizetési rendszerekből kiküszöbölhetők.

Pénzügyi kockázatok:

Hitelkockázat: annak kockázata, hogy valamely fél – sem esedékességkor, sem egy későbbi időpontban – nem tesz teljes összegben eleget fizetési kötelezettségének.

Likviditási kockázat: annak kockázata, hogy valamely fél nem esedékességkor, hanem egy későbbi időpontban tesz teljes összegben eleget fizetési kötelezettségének.

⁸ Real time gross settlement system, magyarul: valósidejű bruttó elszámolási rendszer.

Rendszerkockázat: hitel- és likviditási kockázatból származó kockázat, ami akkor merül fel, ha valamely fél esedékességkor nem tesz eleget fizetési kötelezettségének, és ennek következtében más résztvevők sem képesek esedékességkor eleget tenni fizetési kötelezettségeiknek.

Egyéb kockázatok:

Üzemi kockázat: annak kockázata, hogy az információs rendszerek hibája, emberi hiba, szándékos károkozás vagy valamilyen elemi kár miatt a rendszer nem vagy nem az elvárt módon működik, és ez hitel- és likviditási kockázat felmerüléséhez vezet.

Jogi kockázat: a rendszer jogi megalapozottságának hiányosságai-
ból következő veszteség veszélye. Előállhat annak következményeként, hogy a rendszer működését megalapozó jogszabályokat és szerződéseket nem az előzetesen elvárt módon értelmezik, de akkor is fennáll, ha a rendszer működése szempontjából releváns jog nincs tekintettel a fizetési rendszer működésének sajátosságaira.

Bruttó elszámolási rendszerekben az elszámolásra és a kiegyenlítésre egyszerre, egy lépésben kerül sor. Az úgynevezett hibrid rendszerekben a tagok az általuk elhelyezett fedezet erejéig teljesíthetnek kifizetéseket, és a fedezett nettó pozíció kiegyenlítésére kerül sor naponta egy vagy több alkalommal.

A fizetési rendszerek tehát nagymértékben különböznek egymástól fizikai és logikai architektúrájukat illetően, illetve attól függően, hogy milyen célt szolgálnak. Az úgynevezett rendszerkockázati szempontból jelentős fizetési rendszereket általában igen szigorú kockázatkezelés jellemzi, ezzel szemben a kisebb értékű forgalmat lebonyolító rendszerek egyszerűbb kialakításúak.

Értékek cseréje

Értékek cseréje alatt azoknak a pénzügyi ügyleteknek a teljesítését értjük, amik két pénzügyi instrumentum egyidejű átruházásával járnak. Az ilyen ügyleteknek két fő típusát különböztethetjük meg: értékpapír és pénz cseréjét, illetve a deviza-deviza cserét. A devizaügyletek esetében a fizetésre két különböző pénznemben, értékpapírügylet esetében egyrészt pénzben, másrészt értékpapírban kerül sor. Az ügyletben résztvevő felek a teljesítés elmaradásának vagy késedelmének kockázatát, azaz kiegyenlítési, illetve helyettesítési-költségkockázatot kénytelenek viselni attól kezdve, hogy az ügyletből rájuk háruló kötelezettségüket teljesítették, egészen addig, amíg az ellentétként szolgáló értéket véglegesen és visszavonhatatlanul meg nem kapták. Ezek a kockázatok azonban megfelelő intézkedésekkel enyhíthetők.

2. szövegdoboz

Értékcserés ügyletek kockázatai

Kiegyenlítési kockázat/tőkekockázat*: annak kockázata, hogy a megkötött pénzügyi ügylet esedékességkor nem teljesül. Miközben az ügyletet megkötő egyik fél nem teljesíti fizetési kötelezettségét értékenapon, illetve legrosszabb esetben csődjé folytán sohasem, a másik partner ezzel szemben teljesíti kötelezettségét. A kiegyenlítési kockázat hitel- és likviditási kockázatot is magába foglalhat.

Helyettesítési költségkockázat: annak a kockázata, hogy a megkötött pénzügyi ügylet, annak teljesítését megelőzően, az egyik partner fizetéseképtelensége miatt meghiúsul. A fizetőképesebb partner ebben az esetben eredeti ügyletét még helyettesítheti egy másik ügylet megkötésével, viszont a piaci árak, árfolyamok kedvezőtlen irányú mozgása veszteséget okozhat számára.

* Devizaügyletek esetén a kiegyenlítési kockázat, értékpapírokkal összefüggésben a tőkekockázat fogalom használatos.

Az értékpapírügyletek teljesítésének kockázatát elsősorban „szállítás-fizetés-ellenében” (DVP) szolgáltatás kialakításával lehet kezelni. Ha az ügyletbe tartozó valamelyik tranzakció nem teljesül, akkor a másik teljesítésére sem kerül sor, ez pedig a tőkekockázat kiküszöbölését eredményezi. Ez a védelem elvileg három féle módon érhető el, amint azt a BIS CPSS „Szállítás-fizetés-ellenében az értékpapír-elszámolási rendszerekben”⁹ című 1992-ben kiadott tanulmány tartalmazza.

3. szövegdoboz

DVP-modellek

DVP-(delivery versus payment) mechanizmus az értékpapír-elszámolási rendszer és a pénzoldal elszámolását biztosító fizetési rendszer összekapcsolásával jön létre, és biztosítja, hogy az értékpapír oldal kiegyenlítése akkor és csak akkor következik be, ha a pénzoldal teljesítése is megtörtént. A DVP-elv három modell alapján valósulhat meg:

1. modell – az értékpapír- és a pénzoldal teljesítése is bruttó elven, tételenként valós időben történik. Egyidejűleg kerül sor az értékpapír végleges szállítására az eladótól a vevőnek és a pénzoldal teljesítésére a vásárlótól az eladónak.

2. modell – az értékpapíroldal teljesítése – az értékpapír végleges átadása az eladótól a vevőnek – bruttó elven egy feldolgozási szakaszban folyamatosan történik, addig a pénzoldal kiegyenlítése – a pénz végleges átadása a vevőtől az eladónak – nettó módon a feldolgozási szakasz végén megy végbe.

⁹ „Delivery Versus Payment in Securities Settlement Systems”, megtalálható a www.bis.org címen.

3. modell – az értékpapír- és a pénzoldal teljesítése is nettó módon történik, az értékpapír és a pénz végleges átadására a feldolgozási szakasz végén kerül sor.

A devizaügyletek teljesítését szolgáló átutalások összekapcsolására jelenleg nincs kiépített mechanizmus. A két különböző devizában teljesített fizetés egybekapcsolását megnehezíti, ha a két érintett deviza országai egymástól távoli időzónákba esnek.

Ennek ellenére maguk az ügyletben résztvevő felek sokat tehetnek annak érdekében, hogy a kiegyenlítési kockázatnak való kitettségüket csökkentsék. Megfelelő kockázatkezelési módszerek alkalmazásával csökkenthetik azt az időtartamot, ami saját fizetési megbízásuk visszavonhatatlansága és a jóváírt átutalás végleges kézhezvétele között eltelik.

A jegybankok ezt a problémát felismerték, és a világ számos országában (hazánk sem kivétel) valós idejű bruttó elszámolást vezettek be a fizetési rendszerekben, illetve meghosszabbították a rendszerek üzemidejét, hogy elvi lehetőséget teremtsenek a devizafizetések összekapcsolására. Erre a feladatra a világ nagy kereskedelmi bankjai egy külön intézményt hoztak létre CLS Bank néven.

4. szövegdoboz CLS Bank¹⁰

CLS Bank az devizaügyletek biztonságos teljesítését támogató különleges rendeltetésű hitelintézet, ami az ügyletek Payment versus Payment (PVP – fizetés-fizetés-ellenében) elv alapján történő teljesítését hivatott biztosítani. A bank minden általa kezelt pénznem országának fizetési rendszerében (általában az RTGS-rendszerekben) tag, a rendszer tagjai fizetési kötelezettségeiket a CLS-nek teljesítik, és tőle kapják meg az ügyletek ellenértékét. A CLS Bank sokoldalú kockázatkezelési tevékenységet végez (nettósítás, hitelnyújtás, stb.) annak érdekében, hogy az ügyletek nemteljesítéséből következő kedvezőtlen hatásokat csökkentse. A CLS-rendszer kezdetben öt devizában – euró, USA dollár, angol font, kanadai dollár, svájci frank – nyújt elszámolási és kiegyenlítési szolgáltatást. A szakosított bank székhelye New-Yorkban lesz. A bank előreláthatólag 2001 negyedik negyedévében kezdi meg működését.

Mind az értékpapírügyletek, mind pedig a devizaügyletek esetében igen körültekintően kell megtervezni a rendszerek összekapcsolását annak érdekében, hogy az egyik rendszer likviditási nehézségei ne zavarják meg, illetve csak a lehető legkisebb mértékben érintsék hátrányosan a másik rendszer működését.

¹⁰ "Continuous Linked Settlement", azaz "Folyamatos Összekapcsolt Kiegyenlítés".

A Magyarországon működő fizetési rendszerek

A bankközi fizetési forgalom meghatározó hányadát – legyenek azok tisztán bankközi vagy a bankok ügyfeleit is érintő fizetések – két fizetési rendszer, a Valós Idejű Bruttó Elszámolási Rendszer (VIBER), valamint a Bankközi Klíringrendszer (BKR) bonyolítja le. A bankkártyák használatához kapcsolódó fizetési forgalom elszámolása három különálló klíringrendszerben a VISA Nemzeti Nettó Elszámolási Rendszerben (VNNER), az Europay Nemzeti Nettó Elszámolási Rendszerben (ENNER), valamint a Giro Bankkártya Rt. (GBC) által üzemeltetett bankkártya elszámolási rendszerben történik.

A) táblázat

Magyarországi fizetési rendszerek átlagos napi forgalma 2000. I. félévben

Rendszer megnevezése	Műveletek száma (db)	Műveletek értéke (millió Ft)	Műveletek értéke (millió euró)
VIBER	575	321 747	1215
BKR	456 785	153 842	581
Europay NNER	36 308	526	2
VISA NNER	30 200	408	1,50
GBC	3 362	58	0,22

A jegybanktörvényben említett „országos fizetési és elszámolási rendszeren” a VIBER és a BKR együttesen értendők. Jegybanki rendelkezés írja elő, hogy a hitelintézetek egymás közötti fizetéseik lebonyolításához ezeket az elszámolási rendszereket kötelesek igénybe venni. A hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény (Hpt.) 18§ (2) j) pontja szerint a pénzforgalmi szolgáltatás nyújtására felhatalmazott hitelintézeteknek, kivéve, ha szervezetkezeti formában működnek, közvetlenül csatlakozniuk kell az országos fizetési és elszámolási rendszerhez (a törvény szóhasználatában: országos elszámolásforgalom lebonyolítását végző átutalási rendszerhez). Ez a kötelezettség meghatározó jelentőségű a rendszerek kialakítása szempontjából. A tagsági feltételek pénzügyi mutatók vagy más követelmények teljesítésétől függő meghatározása számos fizetési rendszerben kockázatkezelési eszköz. Erre a VIBER és a BKR rendszerben nincs szükség, mivel tagjaik hitelkockázatot nem viselnek, a VIBER bruttó elszámolási rendszer, a BKR ezzel lényegében egyezően biztonságos hibrid rendszer. (A BKR-t sokan bruttó rend-

Országos fizetési és elszámolási rendszer

szernek tartják, ami elfogadható álláspont, hiszen a megbízások feldolgozásának algoritmusa megegyezik a VIBER algoritmussal annyiban, hogy a fedezettel bíró megbízások kerülnek teljesítésre, ami különbözik, az a kiegyenlítés módja.)

VIBER az MNB által működtetett fizetési rendszer, míg a BKR működtetője a Giro Elszámolásforgalmi Rt., amely társaság számos bank és az MNB közös tulajdona. A BKR köteget, míg a VIBER tételes, valósidejű elszámolást alkalmaz. A bruttó elszámolási elv alkalmazása mindkét rendszerben a fedezetek kényszerű megosztása nélkül csak úgy lehetséges, ha működésük időben elkülönül. Ennek megfelelően a BKR éjszaka, a VIBER pedig napközben működik.

Napnyitáskor és az üzleti nap zárásakor az MNB a bankok számla-egyenlegeit banki számlavezető rendszerében mutatja ki, és csak néhány könyvelési műveletet végez (BKR éjszakai elszámolási pozíciók kiegyenlítését, MNB-vel kötött egyes ügyletek teljesítését, jutalék-, díj- és költségelszámolást).

A VIBER elsősorban a pénzügyi műveletekhez kapcsolódó fizetési forgalom lebonyolítására szolgál, de a bankok ügyfelei is igénybe vehetik sürgős és nagy értékű átutalásaik teljesítése érdekében. A BKR-t pénzügyi ügyletek teljesítésére kismértékben használják a bankok, ez a rendszer elsősorban az ügyfelek megbízásainak elszámolására szolgál.

Mindkét rendszer többnyire átutalásokat kezel. A BKR-t azonnali és csoportos beszedési megbízások, váltóbeszedések, csekkek elszámolására is használják, de minden esetben a fizetésre kötelezett banknak kell a tényleges pénzáttutalást indítania. A VIBER az átutalások mellett értékpapír-elszámolási műveleteket, valamint jegybanki terheléseket és jóváírásokat kezel.

Értékpapír-elszámolási művelet alatt mind a nem szervezett (OTC) piacon megkötött ügyleteket – ha azokat DVP, azaz „Szállítás Fizetés Ellenében” elszámolásra kötötték meg –, mind pedig a tőzsdei elszámolási ügyleteket érteni kell. Mindkét elszámolás DVP-elvű, OTC-ügylet esetén a kötésbejelentést a Központi Elszámolóház és Értéktárnál (KELER) kell mindkét félnek megtennie. A művelet értékpapírszámlákon történő könyvelésére csak a pénzfizetés teljesítése után kerül sor, az előbbinek azonban feltétele az értékpapír-fedezet megléte és zárolása. A tőzsdei elszámolás hasonlóképpen történik, itt azonban a nettó pénz-, illetve értékpapír-fizetési kötelezettségnek kell a feleknek eleget tenniük. Az értékpapírügyletekben a bankok partnerei befektetési vállalkozások is lehetnek, ezeknek az MNB nem vezet számlát, következésképpen nem tagjai a VIBER-nek, ugyanakkor pénzszámlával rendelkeznek a KELER-nél. A KELER számlája a VIBER-ben mintegy hidat képez ezek számára, lehetővé téve az összes fontos értékpapír-piaci szereplő között a DVP-elszámolást. A KELER tehát elszámolásai körében a bankok felhatalmazása alapján megterhelheti a bankok számláját.

A VIBER esetében az elszámolás és a kiegyenlítés mozzanatai nem választhatók szét egymástól, minden egyes elszámolt megbízás azonnal kiegyenlítésre kerül. A BKR esetében – amely köteget elszámolást alkalmaz – formailag fennáll ez a különbség. Az éjszaka folyamán elszámolt megbízások kiegyenlítésére a VIBER nyitását megelőzően kerül sor az MNB számlavezető rendszerében. Valójában a késleltetésnek nincs különösebb jelentősége, a BKR-ben kiszámolt bankközi tartozások és követelések kiegyenlítésére – tekintettel arra, hogy a nettó kötelezettség fedezetét előre el kellett különíteni – mindig sor kerül.

A fenti rendszerekben közvetlen tagként résztvevő bankok jegybanki pénzforgalmi számlája ugyanaz a számla, melyen a kötelező tartalékot is elhelyezik, és minden banknak csak egy ilyen számlája van. A pénzforgalmi számla adott pillanatban rendelkezésre álló egyenlegén túl a bankok napközben hitelkerethez is hozzájuthatnak az MNB által elfogadott állampapírok biztosítéku történő lekötése mellett. Az MNB a fedezetül felajánlott értékpapírok értékével azonos összegű kamatmentes hitelt nyújt a fizetési forgalom zökkenőmentes lebonyolítása érdekében. Ha a bank a nap végén nem törleszti tartozását, az MNB egy napra kamatozó hitelt nyújt számára, aminek feltételei az adott bankra megszabott monetáris kereten túl már igen kedvezőtlenek.

A VIBER-üzemidőben a bankok nyomon tudják követni számlapozíciójuk alakulását, mert minden egyes terhelésről és jóváírásról azonnal értesülnek, és képesek számlapozíciójukat aktívan alakítani, akár pénzügyi ügyletek, akár állampapír-biztosíték felajánlásával.

Azok a hitelintézetek, amelyek nem tagjai a VIBER-nek és a BKR-nek, úgynevezett közvetett tagnak minősülnek. A közvetetten csatlakozó tag megbízásait a számláját vezető közvetlen tag terhére (besze-

dés esetén javára) számolják el. A legtöbb közvetett résztvevőt a Magyar Takarékszövetkezeti Bank tudhatja ügyfelei között. A Takarékszövetkezeti Bank által takarékszövetkezet ügyfelei számára nyújtott szolgáltatás annyiban hasonlít egy fizetési rendszerre, hogy a takarékszövetkezetek ügyfelei közötti, illetve a takarékszövetkezetek közötti fizetési forgalom lebonyolítására a Takarékszövetkezeti Bank által vezetett számlákon kerül sor. Mivel a takarékszövetkezetek elsősorban a BKR-hez és a VIBER-hez történő közvetett kapcsolódás révén bonyolítják le fizetési forgalmuk meghatározó részét, ez a kapcsolat nem minősül fizetési rendszernek.

*Bankkártya-
elszámolási
rendszerek*

A bankkártya-elszámolási rendszerek is kötegelt elszámolást, utólagos kiegyenlítést alkalmaznak. Ezek esetében azonban az elszámolás és kiegyenlítés között nincs olyan szoros logikai kapcsolat és időbeni közelség, mint a BKR esetében. A forgalom zömét lebonyolító két NNER rendszerben az elszámolást külföldi kártyatársaságok végzik, a kiegyenlítésre – jelenleg – a Magyar Külkereskedelmi Bank Rt. (MKB) által vezetett technikai számlákon kerül sor. Ezeket a számlákat azért nevezik technikai számláknak, mert napvégi egyenlegük – hacsak rendkívüli esemény nem történik – nem lehet. A megjelenő jóváírásokat az MKB a BKR-en keresztül a jogosult bank számára átutalja, a terheléseket a BKR-ben a számla javára beérkező átutalásoknak kell ellentételezniük. A GBC esetében közvetlenül az MNB-számlákon történik a kiegyenlítés. A mindhárom rendszerben szükségképpen felmerülő hitel- és likviditási kockázatok ellensúlyozására az egyes bankok által letett egyéni biztosítékok (állampapírok) szolgálnak. Amennyiben azonban egy tag fizetési kötelezettségeinek teljesítésére képtelen, és a biztosíték sem elégséges – előre meghatározott arányban – a tovább működő tagok viselik a veszteséget.

*Devizafizetési
forgalom*

A nem forint, illetve a külföldre irányuló fizetési forgalom lebonyolításához a bankok levelező banki kapcsolataikat használják fel. Az azonnali és határidős devizakonverziós ügyletek és a szabadpiaci értékpapírügyletek (OTC-ügyletek) között párhuzam vonható. Közben azonban az értékpapírügyletek vonatkozásában a DVP-elv megvalósult, addig ugyanez a devizaügyletekről nem mondható el. A devizaügyletek teljesítéséhez azonos napon, két pénznemben, két átutalásnak kell megtörténnie. Tekintettel arra, hogy a devizaműveletek jelentős összegeket érintenek, a kiegyenlítés esetleges zavara súlyos következményeket vonna maga után.

A fizetési rendszerek rövid értékelése nemzetközi követelmények alapján

Az elmúlt évtizedben – felismerve a pénz- és tőkepiacok nyolcvanas évek elejétől bekövetkezett fejlődésének a bankközi fizetési forgalomra gyakorolt hatását, a kockázatok növekedését – nemzetközi szinten erőfeszítések történtek a fizetési rendszerek működésével szembeni univerzális mércéként alkalmazható követelmények, alapelvek meghatározására. 1990-ben egy, a Tízek csoportjának jegybankjai által létrehozott – Lámfalussy Sándor, a Nemzetközi Fizetések Bankjának (BIS) akkori vezérigazgatója által vezetett – bizottság jelentésében szereplő normatív követelmények időtálló iránymutatást adtak a nettó elszámolási rendszerek kialakítására. A hat Lámfalussy követelmény képezte kiindulópontját egy 1998 májusában létrejött újabb csoport munkájának. Ennek megalakulását is a Tízek csoportjának jegybankjai kezdeményezték, és a Fizetési és Elszámolási Rendszerek Bizottsága (Committee on Payment and Settlement Systems – CPSS) – egy a BIS keretében működő állandó bizottság – munkacsoportjaként szervezték meg. A „Fizetési Rendszerek Elvei és Gyakorlata Munkacsoport” munkájában a Tízeken kívüli országok képviselői is részt vettek. A régióból Magyarország kapott meghívást a munkacsoportba. A munkacsoport 2001 januárjában nyilvánosságra hozott jelentésében 10 alapelvet határozott meg, amikkel az ún. rendszerkockázati szempontból fontos fizetési rendszereknek összhangban kell működniük.

Nemzetközi követelmények

5. szövegdoboz

Rendszerkockázati szempontból fontos fizetési rendszerek működésének alapelvei

- I. A rendszernek szilárd jogi alappal kell bírnia minden vonatkozó joghatóság szempontjából.
- II. A rendszer szabályzatait úgy kell megfogalmazni, hogy a tagok pontosan megérthessék, miként jelentkeznek a tagsággal járó egyes pénzügyi kockázatfajták az adott rendszerben.
- III. A hitel- és likviditási kockázatok kezelésére egyértelmű eljárási rendet kell kialakítani. Ebben fel kell sorolni a rendszert üzemeltető, illetőleg a tagok kötelezettségeit, és megfelelően ösztönöznie kell a kockázatkezelést és a kockázatok korlátozását.

- IV.* A rendszernek azonnali, végleges kiegyenlítést kell biztosítania az értéknapon, lehetőleg napközben, de legalább a nap végén.
- V.* Többoldalú nettósítást végző rendszernek minimálisan biztosítania kell a napi kiegyenlítések megfelelő időben történő befejezését, még akkor is, ha a legnagyobb egyedi nettó pozícióval rendelkező tag képtelen kiegyenlíteni tartozását.
- VI. A kiegyenlítésre használt pénzeszköznek lehetőleg jegybankkal szembeni követelésnek kell lennie; amennyiben más pénzeszközt használnak, annak hitelkockázata nem vagy csekély, likviditási kockázata nem, vagy csekély lehet.
- VII. A rendszert nagyfokú biztonságnak és működési megbízhatóságnak kell jellemeznie, és megfelelő tartalékmegoldásokat kell biztosítani a napi feldolgozás időben történő befejezése érdekében.
- VIII. A rendszernek olyan eszközként kell szolgálnia a fizetési forgalom lebonyolításához, ami praktikus a használóinak és hatékony a gazdaság számára.
- IX. Objektív rendszertagsági feltételeket kell meghatározni, és azokat nyilvánosan ki kell hirdetni. Ennek lehetővé kell tennie a szabad és tisztességes hozzáférést.
- X. A rendszer irányítási rendjének hathatósnak, elszámoltathatónak és átláthatónak kell lennie.

* E két alapelvben rögzített minimumkövetelmény túlteljesítésére kell törekedni.

Forrás: Core Principles for Systemically Important Payment Systems (megtalálható az alábbi címen: <http://www.bis.org>).

VIBER és BKR megfelelése

A VIBER és a BKR igen nagy mértékben megfelel ezeknek az elveknek. Az V. elv a két rendszerre nem értelmezhető, mivel a két rendszerben nincs nettósítás. A IX. elv különleges feltételek mellett teljesül, hiszen a hitelintézetekről és pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény kötelező közvetlen tagságot követel meg a pénzforgalmi szolgáltatás nyújtására felhatalmazott hitelintézetek számára legalább az egyik rendszerben. Ez az előírás a fizetési rendszerekben alkalmazott kockázatkezelést befolyásolja, a tagsági kritériumok nem tartalmazznak pénzügyi követelményeket. A II., III., IV. és a VI. irányelvek esetén mindkét rendszer megfelelése egyértelmű. A VII., VIII., X. elveket is teljesíti a VIBER és a BKR, ugyanakkor megjegyzendő, hogy a világon bármely fizetési rendszer működésének megbízhatóságán, hatékonyságán, irányításának színvonalán lehet javítani. A jogi alapok szilárdságának biztosítása érdekében még erőfeszítéseket kell tenni. A jegybank a rendszerek zökkenőmentes működése érdekében – értékpapír-fedezet mellett – napközbeni hitelkezelést biztosít azon tagok számára, amelyeknek a jegybanknál számlá-

juk van, és erre igényt tartanak. A jegybanknak az értékpapír-fedezeteiken törvényes zálogjoga van, ez azonban csőd- és felszámolási eljárás során nem feltétlenül biztosítja, hogy a fedezet más követelések kielégítésének céljából nem vonható el. A jogi alapok megszilárdítására az EU jogharmonizációs folyamat részeként 2001–2002-ben fog sor kerülni, a jogalkotás feladata a „Kiegyenlítés véglegességéről a fizetési és értékpapír-elszámolási rendszerekben” címet viselő EU-irányelv honosítása a magyar jogban. Amennyiben erre sor kerül, a rendszerekben a teljesítés fedezeteként felajánlott értékpapírok a csőd- és felszámolási eljárásban nem lesznek a felszámoló által elvonhatók, és a nettó elszámolási rendszerek nettósítási eljárása sem lehet majd megkérdőjelezhető. A csődtörvény 2000 decemberében elfogadott módosítása jelzi, hogy a harmonizálás a gyakorlatban is megkezdődött.

Az MNB alapvető célja és feladatai

Az MNB fizetési rendszerekkel, illetve a pénzforgalom szabályozásával kapcsolatos feladatait az Alkotmány, illetve a Magyar Nemzeti Bankról szóló törvény rögzíti.

6. szövegdoboz

Az MNB törvényekben meghatározott küldetése, feladatai és eszközei

Az 1949. Évi XX. Törvény, azaz a Magyar Köztársaság alkotmányának 32/D. § (1). Bekezdése szerint *„A Magyar Nemzeti Bank feladata külön törvényben meghatározott módon törvényes fizetőeszköz kibocsátása, a nemzeti fizetőeszköz értékállóságának védelme, a pénzforgalom szabályozása”*.

Szemelvények a Magyar Nemzeti Bankról szóló 1991. Évi LX. törvényből:

„Az Országgyűlés törvényt alkot a Magyar Nemzeti Bankról, annak érdekében, hogy erősödjék

- ◆ *a nemzeti fizetőeszköz vásárlóerejének stabilitása,*
- ◆ *a belföldi fizetési rendszer működőképessége,*
- ◆ *a nemzetgazdaság belső és külső pénzügyi egyensúlya, tartós fejlődése és nemzetközi integrációja.*

Pénzforgalmi feladatok

33. § (1) Az MNB alakítja ki az országos fizetési és elszámolási rendszert.

(2) Az MNB szabályozza a pénzforgalmat.

33/A. § (1) Az MNB jóváhagyása szükséges az elszámolásforgalom lebonyolítását végző átutalási rendszert működtető hitelintézeti elszámolóház üzletszabályzatának, illetőleg módosításának hatálybalépéséhez, amelyet a hitelintézeti elszámolóház a Pénzügyi Közlönyben közzétesz.

(2) Az MNB a hitelintézeti elszámolóház számára kockázati alap képzését kötelezővé teheti, illetve az alap képzésének módjára, mértékére, felhasználására vonatkozóan kötelező előírásokat adhat.

*Pénzügyi szolgáltatás és kiegészítő pénzügyi szolgáltatások
végzésének engedélyezése*

33/B. § (1) Az MNB engedélyezi a készpénz-helyettesítő fizetési eszközök kibocsátása és az ezzel kapcsolatos szolgáltatás nyújtása pénzügyi szolgáltatási tevékenység végzését.

(2) Az MNB engedélyezi a következő kiegészítő pénzügyi szolgáltatások végzését:

b) az elszámolásforgalom lebonyolítását végző átutalási rendszerek működtetése (elszámolásforgalmi ügylet),

Jegybanki ellenőrzés

35. § (1) A jegybanki ellenőrzés a pénzügyi intézmények és a pénzügyi intézménynek nem minősülő, kiegészítő pénzügyi szolgáltatást végző jogi személyek, valamint a befektetési szolgáltatók és az elszámolóházak tekintetében e törvény, a pénzforgalomról és a devizáról szóló jogszabályok, valamint a végrehajtásukra kiadott jegybanki előírások megtartására terjed ki. Ennek keretében az MNB jogosult adatok, beszámolók, mérlegek, bizonylatok és vizsgálati anyagok bekérésére.

(2) Az MNB a jegybanki ellenőrzés során helyszíni ellenőrzésre is jogosult.

(3) Az MNB ellenőrzést végző alkalmazottja az ellenőrzés eredményes elvégzéséhez szükséges helyiségbe (területre) beléphet, iratokat megtekintheti, tárgyat megvizsgálhatja, munkafolyamatot (tevékenységet) megfigyelheti, felvilágosítást kérhet és egyéb bizonyítást folytathat le.

71. § (1) Az MNB a jogszabályok keretei között a pénzügyi intézmények és a pénzügyi intézménynek nem minősülő, kiegészítő pénzügyi szolgáltatást végző jogi személyek, valamint a befektetési szolgáltatók és az elszámolóházak számára jegybanki rendelkezésben kötelező előírásokat adhat, így szabályozza

f) a pénzforgalmat,

g) az engedélyezési hatáskörébe tartozó pénzügyi szolgáltatási és kiegészítő pénzügyi szolgáltatási tevékenységek végzését, tárgyi feltételeit.

(2) A jegybanki rendelkezés a pénzforgalom tekintetében a jogi személyekre, jogi személyiség nélküli gazdasági társaságokra és természetes személyekre is kiterjed.

A 18., 26., 27. és 72. §-ok határozzák meg az MNB számlatulajdonos ügyfeleinek körét.

A jegybank feladata tehát az országos fizetési és elszámolási rendszer kialakítása, valamint a pénzforgalom szabályozása a belföldi fizetési rendszer működőképességének megerősítése céljából. A jegybanktörvény a feladat végrehajtását segítő, igen erős eszközöket

(engedélyezés, ellenőrzés, szabályozás, saját rendszer üzemeltetésének lehetősége) biztosít a jegybank számára.

A törvények azért ruházzák a jegybankra a fizetési rendszerek kialakításának, illetve a pénzforgalom szabályozásának feladatát, mert az MNB – helyzetéből következően – az arra leginkább alkalmas szervezet, hiszen az MNB a fizetési rendszerben központi szerepet játszik:

- a bankok bankja, azaz a hitelintézetek többségének számlavezetője, így a fizetési rendszerek működésének eredményeként, a bankok kölcsönös tartozásainak és követeléseinek rendezésére a jegybank által vezetett számlákon kerül sor;
- számlavezetési szolgáltatásai feltételeinek meghatározásával, rendelkezésre állásával befolyásolja a fizetési rendszerek működését;
- pénzforgalmi szolgáltatásokat is nyújt (nemcsak bankok részére) így szükségképpen tagja, résztvevője is a fizetési rendszereknek;
- maga üzemelteti a Valós Idejű Bruttó Elszámolási Rendszert (VIBER), ami a nagy értékű fizetések forgalmát lebonyolító fizetési rendszer;
- mint a monetáris politikáért felelős intézmény közvetlenül érdekelt a nyíltpiaci műveletek infrastrukturális hátterének biztonságában és megbízhatóságában;
- a pénzügyi rendszer egészének stabilitásában érdekelt, melynek a fizetési rendszerek stabilitása fontos pillére.

Az MNB fizetési rendszerekkel kapcsolatos elvei és céljai

A jegybank fő célja a belföldi fizetési rendszer működőképességének megerősítése. A végső cél elérése érdekében az MNB több operatív célt határozott meg, melyek teljesülésén mérhető a végső cél teljesülése. A bankközi fizetési rendszereknek mindenekelőtt

Fő célok: biztonság és hatékonyság

- biztonságosnak, és
- hatékornak

kell lenniük.

A biztonság a tevékenységben rejlő különböző kockázatok – jogi, pénzügyi (hitel-, likviditási, rendszerkockázat), üzemi kockázatok – ésszerű kezelését jelenti. Ehhez megfelelően ismerni kell a fizetési rendszerek működésében jelentkező kockázatokat, és azt, hogy azok a ténylegesen alkalmazott rendszerekben miként, milyen súlyossággal jelentkeznek, illetőleg a külső feltételek előre látható változása milyen hatást fog gyakorolni ezek nagyságára. Az elemzésre alapozva kell meghatározni a szükséges teendőket.

A fizetési rendszereket a hatékony fizetési mechanizmusok iránti igény hívta életre. Könnyen belátható, hogy a központosított, többoldalú elszámolás hatékonyabb eljárás, mint a kétoldalú elszámolás. Egy fizetési rendszer hatékony, ha szolgáltatásainak előállításához csak a feltétlenül szükséges erőforrásokat használja fel, továbbá az alternatív eljárások több erőforrást igényelnének.

Egy fizetési rendszer zavartalan, zökkenőmentes működésének feltétele, hogy a rendszer tagjai rendelkezzenek a fizetési forgalom fedezetül szolgáló likviditással, és azt hajlandók legyenek megfelelő időben felhasználni átutalásaik fedezeteként. Ha a rendszer tagjai kizárólag a fizetési forgalom fenntartása érdekében lépnek fel jegybank-pénz iránti kereslettel vagy tartanak fedezetül szolgáló, de az alternatív befektetési lehetőségnél kevesebb hozamot biztosító értékpapírokat (mert pl. nincs kötelező tartalékkövetelmény vagy a tartalék nem használható fel a fizetési forgalom lebonyolításának fedezeteként), akkor a likviditástartás költsége (opportunity cost) megdrágítja a rendszer használatát. Ebből következően a hatékony fizetési rendszer lehetővé teszi a likviditással való takarékos gazdálkodást.

A hatékonyság egy másik fontos mércéje, hogy a rendszer szolgáltatásai a tagok valós igényeihez és a fizetőképes kereslethez igazodjanak, tehát praktikusnak, felhasználóbarátnak kell lenniük. Mindezen túlmenően a hatékonyságot azon is le lehet mérni, hogy a rendszer tu-

lajdonságai milyen minőségű szolgáltatás nyújtását teszik lehetővé a rendszer tagjai számára.

A biztonság és hatékonyság szempontjai látszólag csak egymás rovására érvényesíthetők. A technológia és az eljárások fejlődése hosszabb időtávon lehetővé teszi mindkét jellemző erősödését, de adott helyzetben e két tulajdonság fordítottan arányos egymással. A biztonság fokozható a hatékonyság rovására, de ebben az esetben a szolgáltatás ára emelkedik, és a magas ár eltántoríthatja a rendszer ügyfeleit a szolgáltatások igénybevételeitől. A hatékonyság is javítható a biztonság rovására, de ebben az esetben a kárveszély válhat túlzottá. A feladat a helyes egyensúly megtalálása. Minél inkább a nagy értékű pénzügyi műveletek elszámolására szakosodik egy rendszer, annál erősebb a biztonság igénye. A reálgazdaság működését szolgáló kereskedelmi és lakossági fizetések elszámoló rendszerek általában kisebb értékű, de igen jelentős volumenű forgalmat bonyolítanak le. Esetükben a két cél közül a hatékonyság fontossága viszonylagosan megnő, ugyanakkor a két szempont közül egyiket sem lehet kizárólagos prioritásként kezelni.

A biztonság és hatékonyság céljait szem előtt tartva fontos szempont, hogy a fizetési rendszer fejlődése összhangban legyen Magyarország EU csatlakozásának céljával, azaz a csatlakozás a fizetési rendszerek szempontjából is zökkenőmentes legyen.

Az MNB kiemelt jelentőséget tulajdonít annak, hogy az egyes fizetési rendszerek szolgáltatásaihoz való hozzáférés korlátozása vagy feltételeinek ügyfelenkénti differenciálása ne lehessen eszköze a piaci versenytársak háttérbe szorításának, a tisztességtelen versenynek.

*Felvigyázási
tevékenység*

Az MNB jegybanktörvényben meghatározott feladata: „a fizetési és elszámolási rendszer kialakítása” nem úgy értendő, hogy a fizetési infrastruktúra egészének kiépítése és üzemeltetése kizárólag a jegybank feladata. A pénzforgalmi szolgáltatások nyújtása a bankok alapvető tevékenysége, fejlesztésük és az azokat megalapozó bankközi elszámolási mechanizmusok kialakítása természetesen az érdekük, a magánszektornak éppen ezért fontos szerepet kell játszania a fizetési rendszerek kialakításában. A jegybank aktivitása az egyes fizetési rendszerekkel kapcsolatban azoknak pénzügyi stabilitás szempontjából való fontosságához igazodik. A VIBER jelentősége a legnagyobb, ennek megfelelően az MNB alakította ki és üzemelteti. A BKR esetében – ami rendszerkockázati szempontból szintén fontos rendszer – a rendszer tulajdonosa és üzemeltetője a Giro Elszámolásforgalmi Rt., melynek az MNB kisebbségi tulajdonosa. Ezzel szemben a kártyaelszámolási rendszereket a kereskedelmi bankok hozták létre, és a rendszert érintő legfontosabb döntéseket is maguk hozzák meg.

Az MNB feladata annak biztosítása, hogy a VIBER megfeleljen a fentebb meghatározott tíz nemzetközileg elfogadott követelménynek. Mivel a rendszer kialakítása, fejlesztése, üzemeltetése és működésének ellenőrzése, valamint az alapelveknek történő megfeleltetés is jegybanki feladat, ezért a jegybank különböző szervezeti egységei kö-

zött a feladatok úgy kerültek elosztásra, hogy az biztosítsa a feladat elvégzését, az esetleges hiányosságok feltárását és a döntések megfelelő szinten történő meghozatalát.

A jegybank a nem általa vagy csak a részben általa tulajdonolt rendszerekkel kapcsolatos tevékenysége a felügyeleti munkához hasonló, azonban azzal nem azonos. A felügyeleti tevékenység tartalmát, eszközeit, szervezeti kereteit jogszabályok aprólékosan meghatározzák. A jegybank fizetési rendszerekkel kapcsolatos tevékenysége azonban nincs ilyen körülmények között meghatározva. A két tevékenység szemléletében is különbözik, a jegybank nem elsősorban az egyes szervezetek prudens működését, hanem az intézményeket összekötő infrastruktúra stabilitását és hatékonyságát hivatott biztosítani. Azon kell őrködni, hogy egy-egy intézmény fizetéseképtelensége ne gyűrűzhessen tovább a fizetési rendszer közvetítésével. Ez a rendszerkockázati megközelítés szükségképpen eltér a felügyelet feladataiból következő szervezetközponthuságtól. A jegybanknak az eszközei és a módszerei is különböznek a felügyeletétől. A nemzetközi szakirodalom az utóbbi időben határozottan szétválasztja ezt a két fogalmat, angolul a jegybank tevékenységének elnevezése „oversight”. E kifejezésnek egyértelmű magyar megfelelője korábban nem volt, ezért célszerű egy, a felügyelethez hasonló értelmű szót találni, így a jegybank tevékenységét a „felvigyázás” szóval határozhatjuk meg.

Az MNB felügyeleti szerepet is ellát a hitelintézeti elszámolóházakkal kapcsolatban. Elszámolásforgalmi szolgáltatást nyújtó elszámolóház alapításához az MNB engedélyére van szükség. A tevékenység végzésének személyi és tárgyi feltételeit külön kormányrendelet, illetve jegybanki rendelkezés rögzíti. Az MNB folyamatosan vizsgálja, hogy a tevékenység végzésének jogszabályban meghatározott feltételei fennállnak-e.

Az MNB felvigyázóként arra törekszik, hogy a rendszerek fentebb kifejtett céljaival összhangban működjenek, azaz biztonságosak és hatékonyak legyenek, ne akadályozzák a tisztességes verseny kialakulását. Természetesen az MNB nem versenyhatóság, de fontosnak tartja, hogy a rendszerek szolgáltatásaihoz való hozzáférést objektív és nyilvános szempontok alapján bírálják el.

A jegybank aktivitása arányos az adott rendszer rendszerkockázati fontosságával. A rendszerkockázati szempontból fontos BKR-rendszer kialakítását, működését az MNB eltérő szempontok alapján értékeli, mint az ilyennek nem minősülő kártyaelszámolási rendszerek. Az MNB figyelemmel kíséri az értékpapír-elszámolási rendszerhez kapcsolódó fizetési mechanizmusnak a KELER által működtetett részét is.

A felvigyázás feladatköre az alábbi tevékenységeket takarja:

- adatgyűjtés, információszerezés, részben kötelező adatszolgáltatás, részben helyszíni ellenőrzés, részben konzultációk, illetve szívességi adatkérés alapján, de az MNB előírhatja a rendszerek

auditálását, illetve a tevékenység folyamatosságát biztosító szabályzatok elkészítését is;

- elemzés, különös tekintettel arra, hogy az elszámolási rendszerek működésének szabályai összhangban állnak-e a nemzetközileg elfogadott alapelvekkel, valamint a rendszerekről, illetve az üzemeltető intézményről készülő különféle elemzések értékelése;
- intézkedések, különös tekintettel a rendszer üzletszabályzatának, illetve a rendszert megalapozó egyéb szerződések módosításának jóváhagyására, a főbb fejlesztési döntésekkel kapcsolatos állásfoglalások meghozatalára.

A jegybanki felvigyázásra vonatkozóan is léteznek nemzetközi szervezetek által adott javaslatok. A Lámfalussy-jelentés mondta ki először a többdevizás nettó elszámolási rendszerek felvigyázásával kapcsolatban az érintett jegybankok közötti együttműködés követelményét. A Nemzetközi Valutaalap által 1999 szeptemberében közzétett: „A monetáris és pénzügyi politikák áttekinthetőségét biztosító helyes módszerek kódexe: az elvek deklarációja” című dokumentum külön kimondja, hogy a „felvigyázó hatóságnak a fizetési rendszerekkel kapcsolatos feladatait nyilvánosságra kell hoznia”. A BIS CPSS „Rendszerkockázati Szempontból Fontos Fizetési Rendszerek Működésének Alapelvei” című fentebb említett jelentése 4 alapelvben foglalja össze a központi bankok feladatait.

7. szövegdoboz

A központi bank feladatai az Alapelvek alkalmazásában

A) A központi banknak világosan meg kell határoznia fizetési rendszer céljait, és közzé kell tennie a rendszerkockázati szempontból jelentős fizetési rendszerekkel kapcsolatos feladatait és politikájának lényeges pontjait.

B) A központi banknak biztosítania kell, hogy az általa üzemeltetett rendszerek megfeleljenek az Alapelveknek.

C) A központi banknak fel kell vigyáznia a nem általa üzemeltetett rendszerek Alapelveknek történő megfelelésére, valamint képesnek kell lennie a felvigyázás feladatának ellátására.

D) A központi banknak – a fizetési rendszerek biztonságának és hatékonyságának az Alapelvek érvényesítése útján történő megerősítése érdekében – más központi bankokkal és bármely más érintett belföldi vagy külföldi hatósággal együtt kell működnie.

Forrás: Core Principles for Systemically Important Payment Systems (megtalálható az alábbi címen: <http://www.bis.org>).

A 4. szövegdobozban meghatározott követelmények közül az **A)** pont teljesítésének célját jelen kiadvány hivatott kielégíteni. A **B)** pont teljesítését a VIBER működésének a bank testületei által történő időszakonkénti áttekintése, illetve az ügyrendi feladatok megfelelő, a különböző szervezeti egységekre történő kiosztása biztosíthatja. Ennek figyelembevételével történt meg 2000. évben a különböző bankszervek VIBER-el kapcsolatos feladatainak meghatározása. A **C)** pont teljesítése folyamatos feladat. A **D)** ponttal kapcsolatban megjegyzendő, hogy az MNB-nek írásba foglalt, és legalább évente felülvizsgálatra kerülő együttműködési megállapodása van a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletével, ami a fizetési rendszerekkel kapcsolatos együttműködésre és információcserére is kiterjed.

Magyarországon a hitelintézetek kivétel nélkül jogosultak az MNB-nél számlát nyitni, sőt ez kötelező minden olyan belföldön bejegyzett hitelintézet számára, amely nem szövetkezeti formában működik, és fel van hatalmazva pénzforgalmi szolgáltatások nyújtására.

Az MNB szolgáltatásnyújtási politikája

Ez utóbbi hitelintézeti kör számára kötelező a VIBER-tagság is. Minden hitelintézet egy pénzforgalmi számlával rendelkezhet. Ezen a számlán kell a bankoknak a kötelező tartalékot elhelyezniük. A számla korlátozás nélkül felhasználható a fizetési kötelezettségek teljesítésére, ideértve az MNB-vel történő mindenféle ügylet pénzügyi rendezését, az elszámolási rendszerekben felmerülő kiegyenlítési kötelezettségeket, valamint ezeken a számlákon kerül sor a hitelintézettel szembeni követelések azonnali beszedési megbízással történő érvényesítésére.

Az MNB a fizetési forgalom lebonyolítását napközi, kamatmentes rulírozó hitelkeret (limit) biztosításával, valamint a hitelintézetekkel kötött ügyletei teljesítésének a banki likviditást szem előtt tartó napon belüli ütemezésével segíti. Így például a lejáró hitelintézeti betétek összegét napnyitáskor írja jóvá, ezzel szemben a lejáró hitelintézeti hitelek összegével a nap végén terheli meg a bankok számláit.

Azon hitelintézetek számára, amelyek nem tagjai a VIBER-nek, az MNB levelező banki szolgáltatást nyújt, azaz ezek a VIBER-hez közvetett módon kapcsolódhatnak. Ezek a bankok választhatják azt a lehetőséget is, hogy a levelező banki szolgáltatást egy másik hitelintézettől veszik igénybe. Az ilyen számla megnyitását a számlát vezető bank köteles az MNB-nek bejelenteni. Minden bank csak egy pénzforgalmi számlával rendelkezhet, ugyanakkor – MNB-nek történő bejelentési kötelezettség mellett – lehetőség van arra, hogy meghatározott célra egy hitelintézet egy másik számára számlát nyisson. Ilyen cél például a készpénzügyletek bankok közötti elszámolása vagy refinanszírozott hitelkonstrukciókkal kapcsolatos elszámolás. Nem minősül ilyen meghatározott célnak az olyan elszámolás, ami a pénzforgalmi számlavezető bankkal megkötött szerződés alapján a bank pénzforgalmi számláján egyébként lebonyolítható.

Az MNB a VIBER szolgáltatásának díját a rendszer aktivált értékének és üzemeltetésének költségeit alapul véve, valamint ötéves megtérülés feltételezésével állapította meg. A VIBER-tranzakciók díja jelenleg 1200 Ft/tétel, a forgalmazással kapcsolatos kommunikációs és egyéb költségek a rendszer tagjait terhelik.

A VIBER nyitvatartási idejét az MNB a pénzpiac reális igényeihez igazítja. A VIBER üzemidejét legkésőbb az euróövezethez történő csatlakozáskor a TARGET nyitva tartásához (jelenleg 07–18 óra között) fogja hozzáigazítani.

Az MNB különösen fontosnak tartja, hogy minél előbb – lehetőleg 2001 második felében – kerüljön sor az uniós jogharmonizáció keretében a „Kiegyenlítés véglegessége fizetési és értékpapír-elszámolási rendszerekben” címet viselő 98/26 EK számú EU-direktíva rendelkezéseinek a magyar jogba történő átültetésére. Ezzel meg fog szűnni a VIBER-ben és a BKR-ben az MNB által kényszerűen viselt hitelkockázat, valamint a megfelelő nettósítási megállapodások is kikényszeríthetők lesznek. A folyamat főfelelőse a Pénzügyminisztérium, az MNB azonban kész tevékenyen közreműködni a jogszabálytervezetek elkészítésében.

A VIBER fejlesztése terén két konkrét célt tűzött ki az MNB. Az egyik a nyitvatartási idő meghosszabbítása. Ez iránt a pénzpiac – különösképpen a tőzsdei piacok – fejlődése, valamint a devizaügyletek biztonságos teljesítésének követelménye támasztanak igényt. A másik cél a rendszer üzembiztonságának javítása, amit elsősorban egy távoli „meleg-tartalékrendszer” kialakításával lehet elérni.

Az MNB arra is törekszik, hogy lehetővé tegye a VIBER-ben vezetett pozíciók tagok általi monitorozását. Rendszeresen meg fogja vizsgálni a monitorszolgáltatás bevezetésének lehetőségét, különös tekintettel a kínálgató megoldások költségére és informatikai biztonságára.

A BKR rendszer fejlesztésére a Giro Elszámolásforgalmi Rt. Igazgatósága 2000-ben egy középtávú tervet fogadott el. Ennek megvalósítását az MNB elviekben támogatja. A BKR rendszer főbb működési elvei 1994 óta nem változtak meg. Időközben azonban – különös tekintettel a csoportos fizetési megbízások bevezetésére – igen jelentősen nőtt a forgalom volumene, ráadásul a forgalom nem egyenletesen oszlik meg a hónap napjai között, hanem vannak tipikus csúcsnapok. A probléma megoldását szolgálják a nagyfizetőkkel (pl. Nyugdíjfinanszíró), illetve nagybeszedőkkel (közüzemi vállalatok) megkezdett tárgyalások a forgalom egyenletesebb elosztása érdekében, illetve a BKR rendszerben nemrég bevezetett szakaszos feldolgozás. Az MNB azt is támogatja, hogy a hagyományos BKR és a csoportos forgalmat a Giro Elszámolásforgalmi Rt. elkülönítse a BKR többi forgalmától, és ez utóbbi körben más, a forgalom alacsonyabb értékéhez igazított kockázatkezelési módszereket alkalmazzon.

Egy másik elvi jelentőségű probléma a BKR rendszerben abból fakad, hogy a BKR egy nem menedzselhető bruttó rendszer, tagjainak

megbízásaik fedezetét előre meg kell határozni. Több tag esetében azonban a pénzforgalmi számla záró egyenlege, valamint a KELER-nél fedezetül elhelyezett értékpapírok alapján kapott napközi limít csak részben fedezi a kifizetéseket, azok fedezetét részben a beérkező átutalások adják. Amennyiben ezek elmaradnak a várakozásoktól, sorban állás alakul ki, amit ma a nem teljesített megbízások napközi újrafeldolgozásával oldanak fel. Ha sok bank maradna sorban, akkor a mai szabályok szerint – aminek értelmében a napközi feldolgozásba kerülő terhelések 100%-ára fedezetet kell képezni – az újabb elszámolást nem lehetne befejezni. Számos megoldás kínálkozik erre a problémára, ezek közül a kézenfekvő a nagy, egyedi értékű megbízások VIBER-be történő átterelése (az MNB arra törekszik, hogy a 10 millió forintot meghaladó, egyedi értékű megbízások feldolgozására a VIBER-ben kerüljön sor), valamilyen optimalizálási algoritmus alkalmazása, illetve a tagbankokban a jelenleginél körültekintőbb kötegelési gyakorlat bevezetése.

A kártyaelszámolási rendszerek területén az MNB rövid távú célkitűzése, hogy a kiegyenlítést közvetlenül a VIBER-be terelje, mert ezáltal az elszámolás és a kiegyenlítés közötti időtartam lényegesen lerövidül, ami a felek közötti kockázati pozíció csökkentését eredményezi.

Értékpapírügyletek

Az értékpapír-elszámolás területén a szállítás-fizetés-ellenében (DVP) szolgáltatás lehetővé teszi a belföldön kibocsátott értékpapírokkal megkötött ügyletek teljesítése során a kiegyenlítési kockázat kiküszöbölését, mert az egyes transzferek csak akkor teljesülhetnek, ha az ügylet másik oldala is teljesül.

A tőzsdei értékpapírügyletek teljesítésére ún. 3. modell szerinti DVP-elszámolás útján kerül sor, az értékpapír-oldali elszámolás nettósítással, a pénzoldal teljesítés valós idejű bruttó elszámolással történik.

A szabadpiacon, vagyis OTC-piacon kötött ügyletek teljesítését 1. modell szerinti DVP-mechanizmus támogatja, azaz a teljesítésre mindkét oldalon tételesen, előzetes fedezetvizsgálat mellett kerül sor. Ezt a mechanizmust használja a jegybank a nyíltpiaci műveletek (repó műveletek is) teljesítésére.

Az MNB fontosnak tartja, hogy a DVP-szolgáltatást a piaci szereplők aktívan használják egymás közötti OTC-műveletekben, csökkenjen a sima értékpapírtranszferek aránya, az össze nem kapcsolt értékpapír- és pénzoldali teljesítés miatti kiegyenlítési kockázat mértéke.

A DVP-szolgáltatások kiterjesztése külföldi értékpapírokra a KELER és a Nemzetközi értékpapír elszámolóházak (pl. Clearstream) viszonylatában szintén fontos, támogatandó lépés különös tekintettel arra, hogy várhatóan a jövőben meg fog nőni a hazai befektetők érdeklődése a külföldi befektetési lehetőségek iránt.

Devizaügyletek

A devizaügyletek kiegyenlítési kockázatának kezelésében a CLS Bank a hazai bankok számára nem fog teljes körű megoldást kínálni. A magyarországi bankok a CLS Bank közvetlen tagjainak levelezőjeként vehetik majd igénybe ezt a szolgáltatást. Még nem teljesen világos, hogy a közvetlen CLS-tagok milyen színvonalon és áron fogják szolgáltatásaikat kínálni. Bármilyen előnyösek is lesznek feltételeik a magyar bankok ügyleteik jelentős részét olyan devizapárookban kötik meg, melyekre a CLS Bank nem nyújt kiegyenlítési szolgáltatást.

Ennek ellenére a magyar bankok sokat tehetnek annak érdekében, hogy a kiegyenlítési kockázatnak való kitettségüket csökkentsék, csökkentve azt az időtartamot, ami saját fizetési megbízásuk visszavonhatatlansága és a jóváírt átutalás végleges kézhezvétele között eltelik.

A devizaügyletek elszámolásának gyakorlatáról 2000 utolsó negyedében az MNB – együttműködve a PSZÁF-al – egy felmérést ké-

szített. Az elkészült – és közeljövőben megjelenő – tanulmány tanúsága szerint a magyar bankok nincsenek lemaradva a G-10 országok kereskedelmi bankjaihoz képest a kockázatkezelés színvonalát tekintve, ugyanakkor még van lehetőség a kockázatkezelés javítására. Az MNB a jövőben is nyomon kívánja követni a banki kockázatkezelés fejlődését, és ösztönözni kívánja a kiegyenlítési kockázatnak való kitettség összegének csökkentését.

A pénzforgalmi szabályozás területén kitűzött célok

Fő célok

Az MNB a pénzforgalom szabályozásáért felelős hatóságként arra törekszik, hogy a fizetési forgalom lebonyolítása hatékonyan és zökkenőmentesen történjen, a hatékony és társadalmi szinten előnyös fizetési módok felváltsák a kevésbé hatékony fizetési formákat. A fizetési szolgáltatásoknak támogatniuk kell a szolgáltatások igénybevevőinek azt a jogos törekvését, hogy fizetési forgalmukhoz kapcsolódó saját tranzakciós kockázatukat minél jobban kézben tarthassák.

A hatékony fizetési formák alkalmazásának egyik lényeges következménye a készpénzhasználat viszonylagos visszaszorulása, a banki szolgáltatások súlyának növekedése, a forgalomban lévő készpénz bruttó hazai termékhez viszonyított arányának várható további csökkenése. Ez a folyamat a jegybank számára egyéb szempontból is figyelmet érdemel, mert a monetáris bázis, illetve a kamara hasznának (seigniorage) csökkenését eredményezi.

Jelenlegi szabályozás

Az MNB, élve a számára biztosított jogszabály alkotási lehetőséggel, az országos fizetési forgalom hatékony és rendezett lebonyolítása érdekében jegybanki rendelkezésben szabályozza a pénzforgalmi szolgáltatások nyújtását, illetve igénybevételét, különös tekintettel az alábbiakra:

- egységes számlaszámrendszer felépítése a forintpénzforgalomban;
- belföldi forintfizetési forgalomban alkalmazható fizetési módok;
- megbízások szabványos bizonylatai, ajánlott elektronikus üzenetformák;
- teljesítési határidők (a forintfizetéseket a pénzforgalomról szóló 6/1997 (MK 61.), a devizafizetéseket és a külföldre irányuló fizetéseket a 15/1995 (PK. 18.) MNB elnöki rendelkezés szabályozza);
- levelező banki szolgáltatás nyújtás feltételei.

A pénzforgalomról szóló jegybanki rendelkezés – korábbi hagyomány alapján – kizárólag a belföldön forintban teljesített fizetéseket szabályozza. Ugyanakkor – ha aránya nem is jelentékeny – belföldön devizafizetési forgalom is zajlik. Az MNB a jövőben a belföldi fizetési forgalmat (forint, deviza) egységesen kívánja kezelni és szabályozni.

A nemzetközi fizetési forgalmat alapvetően szokványok és nemzetközi egyezmények szabályozzák. Ennek is vannak azonban olyan belföldi vonatkozásai, amelyek szabályozást igényelnek.

A Hitelintézeti törvény a készpénz-helyettesítő fizetési eszközök kibocsátását, illetőleg az azzal kapcsolatos szolgáltatás nyújtását a hitelintézetek és a hitelnyújtásra is felhatalmazott pénzügyi vállalkozások számára tartja fenn. Ezen a körön kívül eső vállalkozások – kereskedelmi hitelnyújtáshoz, kereskedelmi előleghez kapcsolódóan – nyújthatnak olyan szolgáltatásokat, amelyek számos jellemzőjük alapján rokoníthatók a Hpt.-ben meghatározott tevékenységgel. Lényeges különbség azonban, hogy míg a kereskedelmi hitelnyújtáshoz kapcsolódó eszköz kizárólag a kibocsátó hálózatában, a kibocsátó áruja és szolgáltatása ellenértékének kifizetésére használható fel, addig a „valódi” készpénz-helyettesítőket többféle áru és szolgáltatás megvásárlására lehet felhasználni. A készpénz-helyettesítő fizetési eszköznek nem minősülő eszközökkel kapcsolatban a jegybanknak szabályozási és ellenőrzési feladata nincs.

A jegybanki szabályozás mellett önszabályozás is létezik, amit az MNB a jövőben is bátorítani kíván. A csoportos átutalások és beszédek részletes szabályait, valamint a VIBER-ben követendő teljesítési határidőket rögzíti bankközi megállapodás.

Az MNB ellenőrzi az általa kiadott szabályok megtartását. Elvárja, hogy a bankok belső szabályzataikat a rendelkezésben foglaltaknak megfelelően alakítsák ki, és tartsák naprakészen, valamint az általuk folytatott gyakorlat álljon összhangban a szabályozással. Ennek megtartását helyszínen is ellenőrzi. Amennyiben szabályszegést tapasztal, az eset súlyosságának megfelelően cselekszik. Felszólítja a hitelintézetet a szabálytalanságok, hiányosságok megszüntetésére, kezdeményezheti a PSZÁF-nál bírság kiszabását, és visszatérő, kitérő szabályszegés esetén akár az adott tevékenységre szóló engedély visszavonását is kezdeményezheti, illetve készpénz-helyettesítő fizetőeszköz kibocsátása esetén az engedélyt vissza is vonhatja.

A jövőben a szabályozás új kihívásokkal fog szembesülni. A napjainkban lezajló folyamatokat egyrészt a készpénz nélküli fizetési forgalom térnyerése, valamint a számlák feletti rendelkezés elektronizálása, a bankszámla feletti távolról (pl. számítógépen vagy mobiltelefonon keresztül) történő rendelkezés elterjedése jellemzi. A feldolgozás automatizálása, a hatékonyság növelése iránti igény mind a belföldi, mind pedig a nemzetközi fizetési forgalomban növekedni fog.

Jövőbeni kihívások

Az egyik legfontosabb új kihívás az elektronikus pénz megjelenése lesz. Az elektronikus pénz, valamilyen adathordozó eszközön (intelligens kártya, számítógép-memória stb.) nyilvántartott pénzkövetelés, amit közvetlenül át lehet ruházni annak elfogadójára. Az elektronikus pénz használatának egyszerűsége és alacsony költsége alkalmasá teszi arra, hogy a készpénzt felváltsa a mindennapi, kisösszegű tranzakciók körében. Ma még nem látható előre, hogy erre mikor kerül sor, de az MNB aktívan kíván bekapcsolódni ebbe a folyamatba, hiszen a készpénztartás arányaiban jelentős csökkenése a jegybank

feladatainak ellátását nagymértékben befolyásolja, valamint az elektronikus pénz biztonságának megkérdőjelezése – ha az elektronikus pénz használata széles körben elterjedté válik – a nemzeti valutába vetett bizalmat is érintheti. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy azokban az országokban, ahol elektronikus pénz már létezik (Németország, Hollandia, Belgium, Finnország, Portugália stb.) egyelőre nem következett be látványos változás a készpénzhasználati szokásokban.

A hatékonysági cél elérése érdekében megfelelő operatív célokat kell meghatározni. Az egyik ilyen cél a fizetési eszközökbe vetett bizalom megeremtése és megőrzése. Hiába állnak rendelkezésre korszerű megoldások és a bankok hiába készülnek fel ügyfeleik kiszolgálására, ha azok óvakodnak igénybe venni a banki szolgáltatásokat. A fogyasztóvédelmi célú szabályozás hivatott kiegyenlíteni a szolgáltatást nyújtó bankok és ügyfeleik között fennálló természetes erőkülönbséget. Az elektronikus fizetési eszközökről szóló 77/1999. (V. 28.) Korm. sz. rendelet – melynek előkészítését az MNB végezte – komoly előrelépés ebbe az irányba. Hasonlóképpen fontos a bizalom megeremtésének szempontjából a csalások elleni védekezés, melynek költsége nemcsak a könyvekben kimutatott anyagi veszteség, illetve az ennek nyomán a díjakba és kamatokba beépülő kockázati felár, hanem az ügyfelek tartózkodása miatt nem realizálható, elmaradt üzleti forgalom és haszon is.

Egy másik cél a végponttól végpontig történő automatizálás. A bankszámlaszámok, pénzforgalmi bizonylatok, elektronikus üzenetek szabványosítása lehetővé teszi, hogy a bankszámlák feletti rendelkezés, a számlaforgalom egyeztetése magas szinten gépesítetté váljon. Ezáltal mind a megbízások előállításának, mind pedig a fizetési műveletekhez kapcsolódó információk feldolgozásának költségei alacsonyan tarthatók.

A költségcsökkentés másik eszköze a felesleges kapacitások kiépítésének elkerülése. Célszerű olyan bankközi infrastruktúrát kiépíteni, ami a lehetővé teszi az egyes szereplők számára a beruházási kiadások minimalizálását, ugyanakkor nem korlátozza a szolgáltatások terén a bankok közötti versenyt, és lehetővé teszi a szolgáltatás nyújtására feljogosított intézmények piacra kerülését. A tisztességes piaci verseny körülményei között a szolgáltatók különösen érdekeltek a pénzforgalmi szolgáltatások költségének csökkentésében, a hatékonyság javításában.

Harmadik cél a fizetési forgalom gyorsasága és kiszámíthatósága. A bankok ügyfeleinek jogos elvárása, hogy a fizetési megbízás kibocsátásakor tisztában legyenek azzal, hogy az mikor teljesül. Például egy átutalási megbízással rendelkező ügyfélnek tudnia kell, hogy mi az a legutolsó időpont, amikor a jogosultnak meg kell kapnia az átutalt összeget, azaz mikor értesül bankjától a jóváírásról, mikortól kap ezután kamatot, illetve mikor rendelkezhet szabadon az átutalt összeg felett.

Az előbbi célokat figyelembe véve az MNB az alábbi főbb feladatokat határozta meg:

Főbb feladatok

- A forint pénzforgalommal azonos módon kell szabályozni a belföldön devizában lebonyolított fizetési forgalmat is;
- A belföldi fizetési forgalomban érvényesülőhöz hasonlóan magas szintű követelményeket kell rögzíteni a nemzetközi fizetési forgalomra vonatkozóan is, elsősorban az EU-tagállamok viszonylatában. Ezt a célt fogja szolgálni a tagállamok közötti átutalásokról szóló 97/5/EC irányelv honosítása;
- A nemzetközi fizetési forgalom zökkenőmentes lebonyolításának biztosítása érdekében be kell vezetni a nemzetközi számlaszámot (IBAN), illetve az egységes nemzetközi átutalási nyomtatványt (IPI);
- A 77/1999. (V. 28.) Korm. sz. rendelet fogyasztóvédelmi rendelkezéseit, teljes mértékben összhangba kell hozni a 97/489/EC számú ajánlásban meghatározott követelményekkel;
- A 2000/46/EC irányelv alapulvételével szabályozni kell az elektronikus pénz nem hitelintézeti státuszú, erre specializált pénzügyi vállalkozás általi kibocsátását.

További információk

A magyarországi fizetési rendszerekről további információkat tartalmaz az MNB internet-honlapja (www.mnb.hu), amelyen megtalálhatók a témával foglalkozó egyes kiadványok, valamint az alapvető statisztikai adatok. Az MNB éves jelentéseiben külön fejezet foglalkozik a fizetési és elszámolási rendszerek adott évi fejlődésével és eredményeivel.

A sorozatban eddig megjelent kötet:

1. A magyar fizetési rendszer